

ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ

ԼՈՒՍԱԾԻՐ ՇԱԲԱԹԱՅԵԱԼ ՎԱՆՔԵՐԷՆ

Երբեք այնչափ հետաքրքրութեամբ ու պրպտութեամբ բանասէրներ՝ կղեր ու ոչ կղեր լոյս աշխարհ կը բերէին շիջած ու շիջելու մօտ շարաթացեալներու այն մեծ դերն ու գործերը հիացում առթող, և որոնց շարունակութիւնը մինչեւ ծղղար, և դեռ յայտնի մի քանիներուն մէջ, որ այսօր կ'ապրին և կ'ապրեցնեն այդ սրբազան որմերէն ներս իրենց հուրը ու բուրբ լուսածիր ճառագայթութեամբ ալ միշտ արժանի գնահատանքի. կրնան կամ պէտք է վրիպին բազմաշխատ, բազմեւ ընդունող գրիչներէ, անոնք որ դարերու մէջ այնքան հաւատարմօրէն ու ջերմօրէն անդու պարտավճար, բազմաշան ու յոգնաւաստակ ուղի ու պողոտայ կտրեցին փոքր ածուներով՝ ըստ Խորենացոյն, և սակայն իրենց իրենցով այդ փոքր ածու չոր ու չորս պատերէն և փոքր վիճակէն բարձրացած ու բարձրացուցած, ափ մը այդ ուխտանուէր, բոլորանուէր զաւակներու քրտնաշան թաթախութեամբով, շատ անգամ մարտիրոսի ու հերոսի զոհողութիւններով, մտքի անգին ու ահագին մշակոյթով, կրթականը, կրօնականն ու բարոյականը, բանասիրականն ու բանաստեղծականը, հաւատքի, յոյսի ու սիրոյ զօրաւոր թրծումովը խմորեցին, և անբաժան գիւտ գանձեր զոհարակուռ ընդելուզումներով ազնուական, նուիրական ու սրբազան մեծ ու հարուստ ժառանգութիւնը կտակ ձգեցին յաջորդներու. պաշտելի ու համբուրելի չեն ասոնց օձեալ ու սրբացեալ որմերն ու մթնոլորտը՝ թէեւ այժմ աւերեալ ու շարաթացեալ: Մինչդեռ հիմակ մերոնց ու ուսանց կողմանէ գուցէ աւելորդ համարուին ու նկատուին անցած, աւերեալ հնութիւններն այդ, Մենաստան, վանք,

և քիչ մը աւելի յանդգնին ըսելու Եկեղեցի, Մատուռ, Խաչ քարերն իսկ, և խօսիլն ու գրելը, անդրադառնալը ասոնց, և ատենցմով հետաքրքրուիլն ու պարտաւորուիլը աւելորդ. որոնք՝ իբր թէ մեր շար մը դժբախտութեանը, թշուառութեանը, յետադիմութեանը և քաղաքական, անյաշողութեան ու ձախորդութիւններու գրել-խաւոր և արգելիչ պատճառները եղած լինէին, և արդիական զարգացումին էն մեծ արգելքը: Երբ գրիչներ այսպէս կը փորձեն, պահ ընդ պահ կը սրին ու կը յանդգնին այդ լուսաւէտ փարոսներուն հանդէպ բաներ մը կմկմալու: մարդ չի տարուիր ըսելու շատ իրաւամբ թէ՛ այն լոյս արբումով լեզուացող ծարաւը, մտքիդ յագուրդը անցուցած ու լեցուցած աղբիւրակներուն անէ՞ծը կը թափես, մինչ պարտ էիր բիւրիցս օրհնութիւն կարդալու. և երախտագիտութեան տաւիղն ածելու ըստ Դաւթի, որով և շնորհապարտութեանդ ազնիւ և ջերմիւ հարկդ վճարէիր ու վրձարած լինէիր: Դարերով մտքին ու անոր մշակոյթին տունն ու սատարը, դայեակն ու ծնողն եղող, լուսածիր ծիրերն երիզող ու եզերող այդ փարոսներէն չէր որ դուրս շողաց ու շաւղեց գիրն ու գիրքը, գրիչն ու թուղթը, առ խաբխափ քայլողներուն ջամբելով կաթն անուշակ ու անապակ գրասիրութեան ու գիտութեան: Անշուշտ իւրաքանչիւր դարու մարդկային ըմբռնումին, զայն շրջապատող միջավայրին, բոլորող հանգամանքին ու զարգացումին համաձայն, և ոտն առ ոտն յառաջացումի չափովն, ընդունելու և ընդունակութեան տարողութիւնովն էր, որ ականադրիւրներն այդ՝ անուշ ու նուշ բաժակը ոսկեծին մատուռակեցին մտաց բոլոր ծարաւներն

րուն: Երբ՝ անցեալի բոլոր պատմագրերը, վաւերագրերը, անգիր աւանդախօսիկները բանիւ ու գրչաւ կը խօսին ու պիտի խօսին իրենց դէպերովը, կու գանք դարձեալ մեր այն խոր համոզման թէ՛ ոչինչ ունինք մոռնալու, անտեսելու, և հեզոտ սառն անտարբերութիւնով, լուսածիր այդ փարոսներուն, և զանոնք նկատել մեր թըշուառութեան, դժբախտութեան ու անյաշողութիւններու պատճառը: Երբեք, այլ ընդհակառակն ցեղովին ու ազգովին մեր տոհմիկ կեանք կենցաղին, շատ մը արժանիքներու, առաքինութիւններու հարուստ ժառանգութեան պահապան հրեշտակները, հովանաւորող թեւերը, և գրել-խաւոր ակունքը լուսաւորութեան:

Մենաստաններ՝ հին օրերէն ու դարերէն չէ՞ դպրոցներու, վարժարաններու, տպարաններու դերն էին առած, և այնչափ ալ տաժանելի, արիւնքիրտ դատանքով ու յոգնութիւններով, երբ այժմու շատ անգամ ազատութիւն, դիւրութիւն ու ընտելութիւն, տիպ ու տառ, թուղթ և դեռ շատ երկար տողանցով կարեւոր պէտքեր գոյութիւն չունէին, կամ կը պակսէին գրեթէ: Ինչ ալ համբերատար աշխատանք, որքան կամովին զրկանքներ բոլորած էին զիրենք. բայց ինչ վսեմ ճիգ ու ջանք և քանի հոգու առաւել պայծառ նուիրում, որ դարեր յետոյ երբ՝ դէպ ի ետ ականարկ մը կը նետենք, սարսուռ մը կը զգանք անոնց այնչափ զոհաբեր անձնուիրութիւններուն ու սուրբ կեանքներուն վեհունակ: Ու ի՞նչ տանք այդ երանաշնորհ մեծատանց, եթէ ոչ՝ ծունկի գալ խոնարհարար և կարդալ օրհնութիւն ըստ Դաւթի. « Եթէ ձեզ մոռնանք մեր աջը թող մեզ մոռնայ »:

Ո՞ր տոհմիկ հայիկ, որ բանաւոր միտք, և որ սիրտ ջերմիկ ու զարմիկ, որ հոգի խմորուն ու թրծուն դրախտի կաթովն ու ջրով, թոյլ պիտի տար յանդգնելու, բաներ մը կմկմալու ապախտութենէ և ուրացութենէ: Եթէ՛ դարեր յետոյ գրիչ մը ինքզինքին թոյլ տար և իրաւունք, այժմու կրթական յարկերը մոռնալու և

ուրանալու անոր կատարած լուսաւորութեան դերն ու գործերը, և պատճառ համարէր դժբախտութեան ու անյաշողութիւններու և գլխաւոր ու բացարձակ արգելքը զարգացումի ու յառաջադիմութեան, որ միտք պիտի չըմբոստանար և չհամարէր այսպանելի ապերախտութիւն յանդգնող գրիչներն այդ սոփեստի: Շօշափելի, ակնբախ փաստերը, կարկառուն ապացոյց կոթողակներ արձանացած են գրերով ու դեռ կանգուն հոյակապ շէնքերովը, և օրէ ցօր ճոխացումներով, մատենադարաններ զարդարող, հարստացնող հատորներով լի են, անցեալին ու ներկային փառքը կազմող, մտքի մը շակոյթին, վաստակին ու հանքին բոյլըն ու բուրգերն այս: Հապա՛ գրչագիր մատենից հոյլը... որոնց մէջ որչափ կրօնականը, նոյնչափ բանասիրականն ու մատենագրականը, քանի գիտականը առաւել ևս գեղարուեստականը, ու ամէնով ցայտուն, բեզուն, բնորոշող տոհմիկ ըստեղծագործութիւն, խոր ու խոշոր համբերութեանը, պայծառ նախատեսութեանը, լայնախոհ ըմբռնումներուն, յամառ և յանդուգն կամքին ու կորովին, անօրինակ յարատեւութեանը, առնացի անընկճելի ամբարտակ հսկայ կեցուածքին ու կերտուածքին, որ ամբալուռ բերդերու հանգոյն վկայութիւնն ու վկաններն են փարոսներու անմեռ ու անմար յիշատակին և յուշըն և գործերուն լուսածիր ու լուսաճեմ անկած ու անընդհատ: Լուսածիր շարաթացեալներուն պէտք չէ նայիլ լոկ կրօնարայր և խնկարայր բուրաստանի մը, որ միակ անդենի կեանքին դափնեպսակ ծաղիկներուն ու ծաղկեփունջերուն պատրաստումին ատակ ու բիւրակ, այլ աստենի կեանքին բոլոր կողկողումներուն և պահանջներուն, զարգացումին ու բարձրացումին և յառաջադիմութեանը պատճառ, և ազգի ազգի մարգերուն՝ հրապարակ գալու և մրցակցելու իսկ արժանի և նաեւ առաջնորդող ոգին ու ոյժը, և առաջնորդի ճարտարութիւնովը ճարտարապետողի միտքը բարձրօրէն, իմաստնօրէն պատ-

տրաստողի, ներարկողի տունն ու բոյնը եղան, ու կը լինին և պիտի լինին ժառանգէ ժառանգ:

Վանքերը մեզ համար են ու պիտի մնան միշտ իրենց նշանակելի հանգամանքովն ու դերովը իբր վառարաններ մտաւորական ու մշտական լոյսի տուններ իբր փարոսի ու հերոսի բարոյական ու հոգեւոր կեանքի: Որչափ որ մեծաւ մասամբ ու գրեթէ բոլորովին աւերակոծ, շարաթացած, բայց անոնց կատարած ու կատարելիք հերոսական դերը, սրտանուէր, բոլորանուէր ողջակիզումը լոյսի տարածմանը, գոյութեան պահպանմանը, նահատակի ու մարտիրոսի վսեմ ոգիովը, եկող ու գալիք սերունդին մտքերուն մէջ ու սրտերուն խորքին քանդակ մը ունին և պիտի ունենան անջինջ ու աննինջ և յաւէտ ապրեցնող ու ապրող: Շատեր մեռած ու լռած են բայց ուժգին կը խօսին անոնցմով, որոնք կանգուն են և լեցուն անցեալի ամէնովը, հնով ու նորով ժառանգ, ու ժառանգակիցներ պէտք է մտքի սուր պայծառութիւնով, հոգու ու սրտի երախտագիտութիւնով դարերու ընդմէջէն դիտեն, պատկառ կալով այն հոյակապ դէմքերուն, որ լուսածիր փարոսներու լոյս բաժակովը նեկտար, եղան որդիներ այդ տուններուն ու առաջնորդեցին յաջորդէ յաջորդ մինչ ցայսօր:

Ո՞վ է որ ակնածանօք պիտի չնայի, և ո՞վ է որ պատկառանքով պիտի չկանգնի, ո՞ր լեզուն է որ համակրանքով ու յարգանքով պիտի չբարբառի, և գրիչ՝ որ գովքի տաղերն ու տողերը պիտի չհիւսէ, պատուական ու պատմական դէմքերուն, գրողներուն, շինողներուն, հաստատողներուն, Մեծն Ներսէսներուն, Սահակ-Մեսրոպներուն, մեծ ու փոքր թարգմանչաց հոյլերուն, Մանդակունիի, Տաթեւացիի, Շիրակացիի, Անձեւացիի, Նարեկացիներու, Մաթուսաղաներու, Ստեփաննոսներու, Կոմիտասներու, Շնորհալիներու, Շղթայակրի, Կոլոտի, Նալբանի, Մխիթար Աբբայի, Ալիշանի, Հայրիկի, Դուրեանի, և զեռ որքան Հայրերու, որոնք գրի

հրաշակերտ գիւտէն ցարգ ստեղծեցին, թարգմանեցին, յօրինեցին, գրեցին, քընարեցեցին ոսկի լեզու, նոր լեզու գոհար երգեր, զմրուիտ տաղեր, շափուղայ էջեր ու երկեր և համակ կեանք ու կենդանութիւն տուին. բարբառեցան ի թղթի, յատենի ու բեմի, ոչ սոսկ բանիւք եւ լեզուաւ այլ արդեամբք և ճշմարտութեամբ: Պատուական այս Հարանց ոսկեծոյլ զանգին արձագանգը դարէ ցդար արձագանգեց ու արձանագրեց, զօղանջեց ու զրնգաց որչափ մեղմիկ ու յուշիկ նոյնչափ բախիկ ու թնդիկ: Եւ իրենց լուսախորհուրդ մտքի, անխոշ աշխատողի, երկնողի, հրահրողի, ջամբողի օծուն, զեղուն ու կիտուն գրահիւս մաշկեակը թողուցին ու նետեցին ուսերու, որոնք նոյն որմերէն ներս առին ու կ'առնեն հոգին Եղիային, և որպէս Եղիայի արժանացած, երկնագիր ճամբէն քալելու ու պիտի քայլեն ու քալեցնեն:

Շատ տուեալներով և խորաչափով անդրադառնալու ենք հին օրերու մեծութիւններուն, բարձրութիւններուն և խորութիւններուն ընդարձակ առումով ու բոլորումով, որոնք լի են այն շտեմարանեալ պաշարովը հմուտ ու հարուստ, վաստակներովը անսպառ, արժէքներովը թանկ:

Այսօր՝ անոնց շարունակական լոյս երեւումը ու յորդումը բազմերանգ ակնեւրով, հիացում ու ապշում կ'ազդեն շատ շատերուն: Ինչպէս մեծ դէմքերը պաշտելի ու գերյարգելի մտաւորական մարզին ու հոյլին մէջ կրկին խնկելի ու տօնելի, նոյնպէս մեզ համար միշտ յիշատակելի եւ խնկելի փարոսները պիտի մնան և են Շարաթացեալ և ոչ Շարաթացեալները: Ինչպէս, Իննակնեանց, Եկեղեաց, Արծրուհեաց, Սիւնեաց, Դարանաղեաց, Ծոփաց, Սեւ հողերու ու Սեւ լեռան, Հոռոմոսի, Հոռոմկալի, Սանահնի, Հաղբատի, Փերակոյ Գերետի, Հաւուց, Սսոյ, Կարմրի, Տաթեւի, Հալւորի, մինչեւ Արմաշի. և զեռ քանինք որոնք ուխտավայրերն եղան նաեւ նուիրեալներուն, ուխտեալներուն ու ընտրեալներուն. որոնք հոն ապրեցան

ներշնչումի, զարգացումի, խոկումի, սրբացումի, վերացումի այնչափ հաւատաւոր կեանքը, հոն աղօթեցին, տքնեցան, աշխատեցան, հսկման պահերով ընդգրկեցին անհունութեան անձածուկ կամարը, անյատակ խորքը, հասնելու համար հոն՝ ուր բացարձակ ճշմարտութիւնը իր երկնեղէն ձայնովը հատու պատրաստութեան կը կոչէր և առաջնորդելու լուսեղէն կեանքին աստենի ու անդենի:

Ահա այս հին զանձարանները հպարտութեան ու հոյակապ Հաստատութեանց իրենց բազում աւանդներովը պէտք է լոյս աշխարհ քան հարազատ ու պայազատ ժառանգորդներու հետաքրքիր պըպտումովը, երախտապարտ ժիր ու բիւր գրիչներովը: Թէեւ հին օրերէն գրիչներ ընդհատ ու կցկտուր թղթին ու գրքին տուած են ու տողած բայց շատ համառօտ, մինչդեռ որպէս հանքերու պէտք է խորապէս պեղում, լիապէս հանածոներ ու լիակատար գործեր դուրս գան. և ամենուս սպասումը հմուտ բանասէրներէ ու բանահաւաքներէ այս իսկ է, և բոլոր այն մեծութիւններէ,

և դարերու անմահութեամբ կոթողներէ, որոնք Ս. Էջմիածնով ու Վաղարշապատով ծնած ու անած և օծուած, Ս. Երուսաղէմով կամարացած ու մթնոլորտած, Վեներիկով ճոխացած, Վիեննայով շարունակած, Անթիլիասով սկսուած էին և են, որոնց ծոցին մէջ ամէն աղբիւր ու ատաղձ լի են, և որոնց դասաւորումը, ճիշդաւորումը, մանրագնին պըպտումը այժմ իրապէս և ճշմարտապէս լոյս աշխարհ պիտի բերէ ցանկալի ու անմոռանալի մեր լուսոյ փարոսներուն գործն ու գործունէութիւնը, նպատակն ու գաղափարը, որոնք երբեմն բիւրք բիւրցի կը հասնէին: Բաղձալի ու միշտ յիշատակելի հայրենի մեծութեան այս կորիզը, հիմքը կազմող լուսաւէտ կերտուածով ու կեցուածքով հայ մտքին, սրտին ու հոգիին բարձրութիւնը, ազնուութիւնը ճանաչեցնող այս յուշարձանները, աննկուն ոգիի ու մեծ ոյժի ամբարտակները ասպարէզ կը կարգան, զիրենք մոռցողներուն, չքացնել նկրտողներուն....:

(Շարունակելի) Գ. ԱՐՔԵՊՍ ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

Ն Ի Ի Թ Ի Ն Կ Ա Ջ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

ՌԱՏԻՈԳՈՐԾՕՆ ՄԱՐՄԻՆԵՐ

Ելեկտրոնական տեսութիւնը խորտակեց այն «ճշմարտութիւնը» որուն համաձայն հիւլէն վերջին անբաժանելի մասն է պարզ մարմնի մը: Ելեկտրոնական տեսութեան համաձայն ամէն հիւլէ կազմուած է ելեկտրոնի որոշ թուի մը համախմբումով: Երկու հիւլէներ իրարմէ կը տարբերին, (օրինակ՝ ջրածինին և թթուածինին հիւլէները), որովհետեւ անոնց մէջ տարբեր թուով ելեկտրոններ կան: Ասկէ զատ ելեկտրոններու շարքն ու դիրքը մէկ հիւլէի մէջ կրնայ փոփոխական ըլլալ: Երկու հիւլէներ կրնան տարբերիլ, հակառակ անոր որ նոյն թուով ելեկտրոններ կը

պարունակեն, այս վերջիններու բռնած դիրքէն ու շարուածքէն:

Նիւթէն չշեղելու համար վերադառնանք բուն հարցին:

Ռատիոգործոն մարմիններ կ'արտացոլան α և β ճառագայթներ՝ արդիւնք հիւլէական քայքայման: Այս մարմիններն ունին հետեւեալ կարեւոր յատկութիւնները. ազդել լուսապատկերի տախտակի (plaque) մը վրայ, և հաղորդիչ դարձնել ելեկտրականութեան՝ բոլոր կազերը: Իրենց արձակած ճառագայթներուն արագութիւնը կը մօտենայ լոյսի արագութեան (300,000 հազարամեղր մէկ երկվայր-